

Швець А. О.,

аспірант

Заклад української філології

Інституту слов'янської філології

Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Польща)

ДО ПИТАННЯ ПРО НАСЛІДКИ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ У МОВЛЕННІ ПОЛЯКІВ КАМ'ЯНСЬКОГО (НА ПРИКЛАДІ ВИБРАНОГО ІДІОЛЕКТУ)

Анотація. У статті запропоновано аналіз найбільш виразних граматичних явищ, які властиві мові поляків міста Кам'янського і які виникли внаслідок міжмовної інтерференції на граматичному рівні. Матеріалом для спостереження слугувало мовлення представниці старшого покоління, яка походить із польської родини і послуговується в окремих сферах вживання польською мовою.

Ключові слова: польська мова в Україні, польське мовлення, загальнопольська норма, інтерференція.

Постановка проблеми. Мова чутливо реагує на всі процеси, які відбуваються у суспільстві. Контакти з носіями інших мов більшою чи меншою мірою впливають на розвиток кожної мови, яка реагує на цей вплив системними або спорадичними змінами на лексичному, семантичному та граматичному рівнях.

Інтерференція як процес та результат процесу становить порушення носієм двомовності і багатомовності правил співвідношення контактуючих мов, які проявляються у його мовленні у відхиленні від норми однієї або й усіх мов, якими він послуговується. Уріель Вайнрайх [1, с. 22], розвиваючи теорію контактної лінгвістики, визначив поняття мовної інтерференції як випадок відхилення від норми кожної із мов, що перебуває в умовах постійного мовного контактування.

Дослідники явища міжмовної інтерференції звертають особливу увагу на закономірності її виникнення та розвитку, зокрема, Казімеж Фелешко зазначає, що «інтенсивність інтерференції залежить від багатьох різних чинників, не лише мовних», а «системні лакуни» однієї мови, що виявляються у контакті з іншою, – різні на різних рівнях» [3, с. 106]. Ельжбета Смулкова підкреслює, що «внаслідок упродовження до системи нових мовних елементів, інтерференція викликає реорганізацію мовних моделей», оскільки кожне збагачення або зuboжіння (збідніння) системи викликає потребу реорганізації наявних до цього часу розрізнявальних опозицій у системі. Таке розуміння інтерференції коливається між значенням «процес» і «результат процесу» [12, с. 308–309]. Відхилення від норм загальнопольської мови у мовленні поляків Кам'янського становлять яскраву ілюстрацію наведених вище теоретичних положень: серед чинників їх появи знаходимо як внутрішньомовні, так і екстралінгвістичні соціальні явища; певні інтерференційні явища ввійшли до системи польської мови мешканців міста, а інші з'являються спорадично, спостерігаємо відмінність між набором інтерференційних явищ представників різних вікових генерацій та ін. Саме тому важливо насамперед встановити обсяг охоплених інтерференцією явищ, визначити їх типовість у мовленні певної мовно-куль-

турної групи, що є можливим унаслідок аналізу мовлення типового її представника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжмовна інтерференція неодноразово була об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Польські дослідники звертають, зокрема, увагу на вияви мовної інтерференції у мовленні поляків поза межами Польщі та на території мовно-культурних погранич (напр., праці Ю. Кость [8], Е. Смулкової [11; 12], К. Фелешка [3] та ін.). Не обійшли увагою явище інтерференції у мовленні поляків на Україні й українські науковці: відхилення від мовних норм на граматичному рівні, які спричинено міжмовним контактуванням, розглядають, зокрема, А. Кравчук [9], М. Зелінська [2], Л. Король [7] та інші дослідники. Однак мовна інтерференція в усному мовленні поляків Кам'янського, де функціонування польської мови має свою специфіку, розглянута ще не була.

Метою статті є опис деяких особливостей польського мовлення жительки Кам'янського, які викликані міжмовною інтерференцією на граматичному рівні. Предмет цього дослідження – морфологічний рівень польського мовлення Ванди Желінської, яка декларує польське походження. Матеріал дослідження зібрано шляхом опитування інформантки зі здійсненням анкетування та аудіо- і відеозапису.

Ванда Желінська народилась у 1942 р. у Польщі в селі Скеркі, що на Підляшші. Розповідаючи про своє походження, Ванда згадує, що, коли була маленькою, вони з матір'ю виїхали до Радянського Союзу: «*Ješče pam'entam tak'i fakt, jexal'i s Pol'sk'i do Zv'onzku Radžeck'ego. Počong tovarn'ak', tovarn'akovy tak'i*».

Ванда належить до старшого покоління поляків (понад 60 років) Кам'янського, для яких польська мова є мовою їхніх батьків, якою вони говорили з дитинства. Ванда розповіла, що вчила російську мову у школі, але вдома розмовляла з матір'ю польською мовою.

Саме мама навчила її пісень польською мовою. Тексти пісень, які Ванда відтворює з пам'яті, містять ознаки, що виникли внаслідок взаємодії польської і української мов, яка характерна і для сучасного Підляшшя:

Umov'ilam šeq z n'ou na d'ev'ontoq,
Na d'ev'ontoq tak jak d'is'.
I bendž'emj šč'asl'iv'i, vesel'i,
A pšyjde pulnoc i nas rozdžel'i.
I umuv'ims'a z n'ou na d'ev'onta,
Na d'ev'onta tak jak d'is'.

¹ Наголос проставляємо лише там, де відступає від нормативного для польської мови наголошування на передостанньому складі.

Сьогодні інформантка в повсякденному житті в усіх сферах послуговується російською мовою, але польська мова для неї є рідною мовою, якою вона спілкується з іншими поляками, представниками польського товариства, коли є можливість і вони збираються разом.

Інформантка відчуває свою належність до польського народу. Для Ванди Желінської ознаками ототожнення з польською народністю є походження, знання рідної мови і культури. Про себе Ванда говорить: «*Džen'k'i temu, že ja trošečky rozmav'ač po pol'sku mogle, že jsem pol'kou, že čytam po pol'sku i ješče trošečky kul'turu pol'sku uče, ja ošymala Kartu Pol'aka. To jest v'el'ke ščenšče dl'a mn'e. Ja n'e v'em, čy bendeu v Pol'sce, al'e ja Pol'ka*».

Виклад основного матеріалу. Інтерференція як процес та результат процесу становить порушення носієм двомовності і багатомовності правил співвідношення контактуючих мов, які проявляються у його мові у відхиленні від норми. У граматиці інтерференція часто пов'язана з мимовільною інтерпретацією граматичних категорій однієї мови через призму іншої.

Розглянемо найпоширеніші випадки граматичної інтерференції на морфологічному рівні у польському мовленні жительки Кам'янського.

Мовленню Ванди як представниці старшого покоління властиві відхилення від норми польської мови у закінченнях іменників – назв осіб чоловічого роду у формі множини: «*Jak'i my Pol'ak'i? My muš'imy čytač, rozmav'ač, učyt's'a pol'sk'emu. Jak my Pol'ak'i, to my muš'imo cen'ič pol'sk'i jenzyk*».

У мовленні інших представників старшого покоління зустрічаємо також подібні вияви цього інтерференційного явища: «*Škola štuk'i. Na koncert'e v teatre muj menž, a ce škol'ar'i, aktory*».

Як бачимо, відхилення полягає у змішуванні закінчень **-u, -i**, які властиві іменникам чоловічого роду, а також у відсутності чергування приголосних основ, яке властиве польській мові, на відміну від української. У множині польських іменників на позначення осіб чоловічої статі перед закінченням приголосні основи чергуються, наприклад, **p – p'**: *chłop – chlōpi, k – c*: *Polak – Polacy, Chińczyk – Chińczycy, Grek – Grecy, z – zi*: *Francuz – Francuzi, r – rz*: *dyrektor – dyrektorzy, minister – ministrzy, n – n'*: *autochton – autochtoni, opiekun – opiekuni, t – c'*: *student – studenci, g – dzy*: *geology – geolodzy, biolog – biologzy* [3, с. 283–285]. Як підкреслюють дослідники, подібні форми є поширеними для українців, що спілкуються польською мовою [9, с. 117].

У мовленні Ванди Желінської спостерігаємо також інтерференційні явища у формах 3. в. однини іменників, які виникли під впливом української мови, наприклад: «*I mama pošla šukač pracu. I des' treba bylo pšenocovač*». У польській мові іменник *praca* має у 3. в. однини закінчення **-ę**, а в мовленні інформантки, за аналогією до українського, – закінчення **-у**: **працю**, іменник набуває закінчення **-у** тільки після твердого приголосного.

Подібним прикладом інтерференції на морфологічному рівні є вживання словоформи **Pol'sku** замість **Polske**: «*Mama mn'e opov'adala o svojej mlodošč'i. Ona l'ub'ila Pol'sku*». Слід зазначити, що у мовленні інформантки носові передаються через двозвуки **on, en, eu**.

У мовленні представника середнього покоління теж спостерігаємо приклади цього ж інтерференційного вияву: «*Potem pšujexač na praceu do špital'u pogotowie ratunkowej i teraz pracujeu xirurgem w tym špital'u juž dwodžešča l'at*».

Інтерференції піддається також належність іменників до певного роду. Так, іменник **klasa** під впливом українського або російського мовлення вживається як іменник чоловічого роду й узгоджується із порядковими числівниками чоловічого роду: «*Pam'entam z drug'ego juž kl'asa. A do tego še ja pošlam do školy. Ja včylams'a v p'ervyj kl'as. Skončyl'am v B'alor'us'ij'i. Tus'ica*».

Інтерференційні явища спостерігаємо й у вживанні дієслівних форм. Так, найбільше піддаються впливу форми минулого часу, які під впливом української та російської мови втрачають властиві їм особові закінчення. Ванда Желінська часто вживає форми дієслова у 3 ос. одн. без закінчення **-m**, порівняймо: *zapomn'ilam, pam'entam, čytam, skončylam, rozebrala, zapomn'ala*. Наприклад: «*Ja zapomn'ilam melod'iju al'e n'e rozebralas' ze slovam'i, n'e rozebrala, n'e pam'entam, ale zapomn'ala muzyke*». Інформантка вживає дієслово **rozebrala** в 3 ос. однини відповідно до **rozebrałam**.

Подібною зміни зазнають теж форми 1 ос. мн., які втрачають закінчення **-śmy** і вживаються із займенником **my** за зразком української мови. Наприклад: «*My m'eškal'i v Korel'iji. Ja hod'ila do školy. Bardzo dal'eko byla škola – des'at'k'ilom'etriv, bo my m'eškal'i na gran'icy z Fin'l'andijej, a škola byla v Rykoz'ir'e*». У цьому прикладі інформантка вживає дієслово у 3 ос. мн. **m'eškal'i** відповідно до **mieszkałyśmy**. Інформантка у своїй розповіді на морфологічному рівні калькує з української мови слово **ми мешкали** і переносить на польську мову, вживаючи форму за моделлю відповідного українського дієслова в минулому часі.

У цих випадках інформантка не розрізняє роди дієслова й у випадку, де треба вживати нечоловічо-особовий рід, уживає чоловічо-особовий: «*Ja še pam'entam, jak z mamou p'osenki sp'eval'i*».

Таким чином, у мовленні інформантки старшого покоління інтерференція на граматичному рівні призводить до помилок у польському мовленні під час вживання форм дієслів теперішнього та минулого часу.

Характерним для мовлення інформантки є використання особових займенників разом з особовими закінченнями дієслова, а також в інших особових формах, наприклад: «*Ja pov'edžalam, že to muj ojšec*». Інформантка, за зразком української та російської мови, вживає займенникову лексему **ja**, використовуючи її разом з особовими закінченнями дієслів.

На думку А. Нагурко, особові займенники у функції підмета в польській мові не тільки зайві – їх використання у реченні сприяє появі нового прагматичного компонента, зміщенню змістових акцентів: «Нейтральне *Slucham radia* є зовсім іншим комунікатом, ніж *Ja slucham radia*. В останньому *ja* може мати багато контекстуальних інтерпретацій (наприклад, протиставлення: *ja slucham – ty pracujesz* або вираження роздратування: *ja slucham – ty nie przeszkadzaj* тощо)» [10, с. 278].

Ненормативним є вживання займенника **one** у польському мовленні інформанти, який вона вживає у значенні «**one m'eškal'i i znal'i**». Наприклад: «*I hčala by m'i moj'i džeč'i dobže rozmov'ala na pol'sk'ij mov'i, žeby znaly, gd'e m'eškal'i našy pšudk'i, kul'tyry tego kraju, gd'e one m'eškal'i i bardzo dobže znal'i jenzyk svojej'i prarodž'iny*».

Слід зазначити, що у 3 ос. мн. у польській мові розрізняються чоловічо-особовий **oni** та чоловічо-неособовий займенник **one**, натомість в українській та російській мовах маємо лише особовий займенник 3 ос. мн. (**вони, ону**) [3, с. 198].

У наведеному вище тексті інформантка згадує про родичів (різної статі), тому нормативним було б уживання займенника *oni mieszkali*.

Таким чином, представниці старшого покоління притаманні відхилення у змішуванні закінчень *-u, -i*, які властиві іменникам чоловічого роду *k – c: Polak – Polacy*.

Прикладом інтерференції на морфологічному рівні у мовленні інформантки є вживання словоформи *Pol'sku zamiast Polskę* (3. в. одн.). Слід зазначити, що носові передаються через двозвуки *on, en, eu*.

Інтерференційні явища спостерігаємо у дієслівних формах минулого часу. Інформантка вживає дієслово *rozebrała* в 3 ос. одн. відповідно до *rozebrałam*. Подібної зміни зазнають теж форми 1 ос. мн., які втрачають закінчення *-śmy* і вживаються із займенником *my* за зразком української мови: *my m'eškał'i*.

Висновки. На зібраному матеріалі, записаному від інформантки старшого покоління поляків міста Кам'янського, досліджено та проаналізовано індивідуальне мовлення носія польської мови та показано типові відхилення від норм загальнопольської мови на граматичному рівні, які є наслідком впливу російської та української мов. Найпоширенішими випадками інтерференційних змін в аналізованому індивідуальному мовленні є такі: змішування закінчень *-u /-ę* в іменниках, закінчень дієслова в 3 ос. одн. *-la /-łam* у формах однини, *-u /-i* у формах множини, чергування приголосних *k – c* у приголосних основах польської мови.

Література:

1. Вайнрайх У. Языковые контакты / У. Вайнрайх. – К. : Вища школа, 1979. – 262 с.
2. Зелінська М. Специфіка синтаксичних структур у мовленні молодого покоління носіїв польської мови Львівщини / М. Зелінська // Київські полоністичні студії. – 2011. – Т. XVIII. – С. 439–443.
3. Grzegorzczkova R. Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia / R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel. – Warszawa, 1999.
4. Feleszko K. Język we wspólnocie wielojęzycznej i wielokulturowej / K. Feleszko // Bukowina moja miłość. – Т. 1. / pod red. A. Żora. – Warszawa 2002.
5. Interferencje w językach i dialektach słowiańskich / red. E. Umińska. – Tytoń – Łódź, 1997.
6. Interferencje językowe na różnych obszarach słowiańszczyzny / pod red. S. Warchoła // Rozprawy Slawistyczne. – Lublin, 1989. – Issue 4.
7. Король Л. Регіональні особливості словозміни польських іменників та прикметників (на матеріалі питальника для учнів шкіл міста Львова з польською мовою викладання) / Л. Король // Проблеми слов'язнавства. – Львів, 2009. – Вип. 58. – С. 176–183.
8. Kość J. Archaizmy a interferencje w strefie polsko-ukraińskich kontaktów językowych / J. Kość // Slavia Orientalis. – 2000. – Т. XLIX. – Nr. 3.
9. Кравчук А. Граматика і успішність комунікації (дещо з польсько-українських граматичних контрастів) / А. Кравчук // Проблеми слов'язнавства. – 2012. – Вип. 61. – С. 111–128.
10. Nagórko A. Zarys gramatyki polskiej / A. Nagórko. – Warszawa, 2007.
11. Smułkova E. Dwujęzyczność po białorusku: bilingwizm, dyglosja czy coś innego / E. Smułkova // Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie. – Warszawa, 2002. – S. 414–424.
12. Smułkova E. Zagadnienia polsko-białorusko-litewskiej interferencji językowej na ziemiachpółnocno-wschodniej Polski / E. Smułkova // Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie. – Warszawa, 2002. – S. 306–331.

Швец А. О. К вопросу о последствиях грамматической интерференции в речи поляков Каменского (на примере избранного идиолекта)

Аннотация. В статье предложен анализ наиболее выразительных грамматических явлений, присущих языку поляков города Каменского, которые возникли в результате межъязыковой интерференции на грамматическом уровне. Материалом для наблюдения служила речь представительницы старшего поколения, которая происходит с польской семьи и пользуется в отдельных сферах употребления польским языком.

Ключевые слова: польский язык в Украине, польская речь, общепольская норма, интерференция.

Shvets A. Question of consequences of grammatical interference in speech of Poles from Kamianske (by example of chosen idiolect)

Summary. In this article author analyses the most expressive grammatical phenomena which appeared like a consequence of interlinguistic interference on grammatical level and are typical for a language of the Poles from Kamianske. Speech of representative from elder generation, who has an origin from Polish family and uses polish language in some spheres of her life, was a material for observation.

Key words: Polish language in Ukraine, Polish speech, common Polish norm, interference.